

Номи курс: Фаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳо дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Foreign economic activity of enterprises in the Republic of Tajikistan).

Week 5. State regulation of foreign economic activity

lecturer: Rustamzoda Fitrat Muzafar

МАВЗЌИ 5. ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ ХОРИҶА

- 5.1. Асосҳои сиёсати иқтисодии беруна ва усулҳои танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ
- 5.2. Бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ
- 5.3. Танзими аъсор ва назорати аъсори оид ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

Мақсади лексия: омӯзиши асосҳои сиёсати иқтисодии беруна ва усулҳои танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва танзими аъсор ва назорати аъсори оид ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ.

5.1. Асосҳои сиёсати иқтисодии беруна ва усулҳои танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

Аз давраи назарияи класикии иқтисоди сиёсии А.Смит ва Д. Рикардо сар карда, то кунун ақидаи “савдои озод” бартарии худро аз даст наводааст.

Далелҳо ба фоидаи ақидаи савдои озод дар тамоми даврҳо ба таҳлили иқтисодие асос меёбанд, ки фоидаи интиқоли озоди молу сармояро байни кишварҳо ҳамеша вазифаи асоси буд ва боқи мемонад. Вале таҷрибаи ҷаҳони нишон медиҳад, давлатҳо бо мақсади нигоҳ доштани устувории амалиёти савдои хориҷӣ, таъмини самаранокии таносуби содироту воридоти ашёи хом ва молу маҳсулот, роҳ надодан ба номутаносибии онҳо ва умуман бо мақсади ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар на ҳамеша ақидаи савдои

озодро риоя мекунанд. Дар аксарияти кишварҳо монеаҳои сершумор меъери танзими савдои хориҷӣ ва сиёсати давлати мебошанд.

Чунин сиёсат ба воситаи низоми танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ татбиқ мегардад.

Дар танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷи усулҳои маъмури ва иқтисоди фарқ карда мешавад:

Усулҳои иқтисодӣ – аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ қабул гардидани асноди қонуни ва меъёри, ба монанди қонунҳо, кодексҳои ғумрукӣ, қарори фармоишҳои ҳукмат ва қарорҳои дигари мақомоти ҳокимияти давлати мебошанд, ки чараҳои татбиқи фаъолияти иқтисодии хориҷиро ба тартиб андохта, шарикони тичоратиро вазифадор месозад, ки қоидаҳои маҳдудиятҳои муайян ва монеаҳои дигарро ҷиддан риоя намоянд.

Усулҳои иқтисоди - чораҳои мебошанд, ки мақомоти ҳокимияти давлати ба қадри имкониятҳои иқтисодии худ андешиди, онҳо ба фароҳам овардани шароит барои инкишофи муомилоти савдои хориҷӣ, мутавозинии пардохтҳо ва ҳавасмандгардонии амалиёти содироту воридот равона гардидаанд. Бо ин усулҳо давлат метавонад аз бучҷети кишвар барои маблағгузори бевоситаи содироту воридот маблағ ҷудо кунад, миқдори андозҳои содиркунандагон кам кунад, қарздиҳи ва суғуртаи содиротро таъмин намояд.

Агар усулҳои маъмурии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷи дорони хусусияти маҳдудкунанда бошанд, пас усулҳои иқтисоди хусусияти ҳавасмандкуни доранд.

Дар ҷумҳурии мо то ба даст овардани истиқлолият низоми зерини танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ муқарар гардида буд, ки тибқи қарори Шурои Вазирони ИҚШС аз 7 март соли 1988 №203 “Дар бораи чораҳои танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ” дар амал ҷори карда шуда аз инҳо иборат буд:

- бақайдгирии иштирокчиҳои робитаҳои иқтисодии хориҷӣ;

- декларатсиякунонии мол ва амволи дигари аз сарҳади ИҶШС интиқол додашаванда; тартиби содироту воридоти баъзе молҳои таъминоти умумидавлати, аз ҷумла литсензиякунони; танзими фаври робитаҳои иқтисодии хориҷӣ.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади суръат бахшидани фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ, воридоти техникаю технология ва бо молҳои истеъмоли пур қардани бозори дохили 17 июли соли 1992 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №ФП-130 қабул шуд. Ин фармон ҳуқуқи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷиро васеъ қарда, тартиби танзими робитаҳои иқтисодии хориҷиро дар ҷумҳури муайян намуд.

Шаклҳои танзими фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, дар моддаи 13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти иқтисоди хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ки 27.12.93 бо қарори шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №870 дар амал ҷори гардида аст, аниқ қарда шудаанд.

Шаклҳои мазкур инҳоро дар бар мегиранд:

- Ба қайдгирии субъектҳо фаъолияти иқтисоди хориҷӣ;
- Муқарар намудани низоми андозу имтиёзҳои тафриқанок, аз ҷумла асъорӣ;
- Расонидани кумаки моли дар шакли субсидия субвенсия, қарзи буҷети, кредити бонки марбут ба татбику инкишофи фаъолияти иқтисоди хориҷии минтақаҳо соҳаю корхонаҳо ва шахрвандони алоҳиди
- Таҳия, маблағгузорӣ ва гузаронидани экспертизаи барномаҳо оид ба инкишофи шаклҳои мухталифи робитаҳои иқтисодии хориҷии ҷумҳурӣ;
- Декларатсиякунони молҳо ва амволи дигари воридшаванда ва содиршаванда.

Ба низоми ҷараёнҳои иқтисодии ҷаҳонӣ дохил шудани иқтисоди миллӣ ин пеш аз ҳама ба тараққиёти мамлакат таъсири мусбат расонида, ба баланд гардидани дараҷаи техникий истехсолот, сарфакорона истифода бурдани

сарватҳои табиӣ, барҳам додани камомати баъзе молҳо, баланд шудани сатҳи некуаҳволии аҳоли мусоидат мекунад.

5.2. Бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

Бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо мақсади танзими фаъолияти субъектҳои хоҷагидори дар мавриди анҷоми амалиёти савдои хориҷӣ гузаронида мешавад. Тартиби бақайдгириро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд, ҳоло дар Вазорати рушди иқтисод ва савдо ба қайд гирифта мешаванд.

Тибқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (моддаи 17) ба Вазорати рушди иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи боз доштан ва қатъ намудани фаъолияти иштирокчиёни хориҷӣ дода шудааст фаъолияти онҳо агар ба манфиати ҷумҳури зарар расонад ё муфлисӣ ки бо асосҳои дигаре феҳрасти онҳоро Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарар менамояд, фаолият қатъ карда мешавад, қатъи фаолияти иштирокчиён мустақилона ё бо қарори суд сурат мегирад.

Муайян намудани квота ва лицензияқунони - чунин тартиби танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба намудҳои мушаххаси моли дар давоми вақти муайян содир ё воридшаванда маҳдудияти махсуси миқдори муқаррар менамояд.

Квотаҳои содироти - бо мақсади ҳифзи моли истеҳсолкунандагону истеъмолгарони ватани аз камбудии муваққатии ин навъи мол, нигоҳ доштани нархи онҳо дар бозори ҷаҳонӣ қори карда мешаванд.

Квотаи воридоти - маълуман бо мақсади ҳифзи саноати милли аз рақобати молрасонандагони хориҷӣ, инчунин барои маҳдуд сохтани хароҷоти асбӯрӣ озод бадалшаванда барои хариди молҳои хориҷӣ қорӣ карда мешаванд.

Лицензияқунони низоми иҷозатномаҳои хаттии намунаи муқараршуда мебошад, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори ҳокимияти давлатӣ барои содироту воридоти мол (қору ҳадамот) дода мешаваднд. Лицензияқунони

дар гуфтушунидҳои бисерчониба дар доираи АГТС (Ассамблеяи Генералии тарифҳо ва савдо) эътирофгардида, ки соли 1973 дар Токио оғоз ёфта, соли 1979 дар Женева, ба итмом расиданд, ба амал бароварда мешавад. Кодекси мазкур бо мақсади содда кардани расму қоидаҳои литсензиякунонии воридот ва таъмини риояи софдилона ва одилонаи онҳо таҳия гардидааст.

5.3. Танзими асъор ва назорати асъори оид ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

Танзими асъор ин маҷмӯи чорабиниҳо ва тадбирҳоест, ки давлат бо мақсади устувор нигоҳ доштани қурби миллӣ, таъмин намудани мувозинати пардохтҳо ва рушди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ амалӣ менамояд.

Танзими асъор ин шакли танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ тартиби танзими асъор ва назорати асъор, инчунин механизми мушаххаси барои расонидани молҳои содиротию воридоти ба ҳисобномаҳои ташкилоту корхонаҳои ҷумҳури гузаронидани маблағҳои асъори хориҷиро муқарар менамояд.

Танзими асъорро одатан Бонки марказӣ (ё Бонки миллии Тоҷикистон) ба воситаи механизмҳои зерин амалий мекунад:

- Меъёри расмии асъор (қурби асъор);
- Маҳдудиятҳо ба амалиётҳои асъорӣ;
- Литсензия додан ба бонкҳо ва ташкилотҳои мубодилаи асъорӣ;
- Назорат бар интиқоли маблағҳо ба хориҷа ва аз хориҷа.

Ин шакли танзими давлати принципҳои анҷоми амалиёти асъорӣ, ҳифзи асъори миллӣ ва механизми истифодаи асъорӣ хориҷи, тартиби интиқол, ворид сохтану ба хориҷӣ кишвар баровардан ва ирсоли асъори хориҷӣ ва қоғазҳои арзишнокро муайян менамояд.

Қонун дар бораи ин танзим 04.11.1995 қабул шуд. Мутобиқи ин қонун мақоми давлатии танзимкунандаи асъор Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. (моддаи 9).

Вазифаҳои Бонки милли дар соҳаи танзими асъор:

- соҳа ва тартиби муомилоти асъори хориҷӣ ва коғазҳои арзишноки асъори хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд;

- асноди меъёрие қабул мекунад, ки иҷрои онҳо аз ҷониби резидентон ва ғайррезидентҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатми мебошад.

- мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “дар бораи Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” намудҳои амалиёти аъсориро анҷом медиҳад ва ғайра.

Назорати аъсорро мақомот ва агентҳо ба амал мебароранд.

Мақомоти назорати аъсор Бонки миллии, Вазорати молия ва Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, агентҳо бошаднд, бонкҳои ва коллатдоре мебошанд, ки дар фаъолияти худ ба бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобот медиҳанд.

Соли 1996 “Низомномаи тартиби татбиқи назорати аъсор бо воридоти даромади аъори аз содироти мол бадастомада ба Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия гардид, ки аз ҷониби Бонки Милли ва Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид.

Дар низомномаи мазкур тартиби амали мақомоту агентҳои назорати аъсор, содиркунандагони ашёи хом, молу маҳсулот инчунин масъулияти ҳамаи иштирокчиёни амалиёти савдои хориҷӣ муайян шудааст.

Мутобиқи низомнома ҳамаи содиркунандагон, сарфи назар аз шакли моликиятшон вазифадоранд, ки ба ҳисобномаи аъори бонки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо хизматрасонанда гузаронидани маблағи аъори аз фурӯши мол дар хориҷӣ ҷумҳурӣ ба даст овардашонро таъмин намоянд.

Мутобиқи низомномаи мазкур маҷмуи асноди меъёрие тавсия гардида, амал мекунанд, ки дар асоси онҳо назорати аъсор ба амал бароварда мешавад.

Хулоса: Танзим ва назорати аъсор яке аз василаҳои муҳими давлат барои нигоҳ доштани суботи иқтисодӣ ва дастгирии рушди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад. Он дар шароити ҷаҳонишавии ва вобастагӣ ба бозори аъори хориҷӣ аҳамияти бузург дорад.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯ:

1. Танзими асъоро дар фаъолияти иқтисоди хориҷӣ шарҳ диҳед?
2. Омилҳои асосии бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷиро номбар намоед?
3. Усули бунёди шабакаи хусусии фурӯши мол дар хориҷа ва истифодаи миёнаравҳои мустақили тижоратӣ ва ташкили фурӯширо муқоиса намоед?
4. Вазифаҳои асосии Бонки миллиро муайян ва номбар намоед?